

ОГЛЯД НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРОБЛЕМИ РУШІЙНИХ СИЛ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ У СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІЙ ДУМЦІ

Проблема рушійних сил розвитку завжди була однією із центральних у філософії та суспільствознавстві у цілому. Теоретичне осмислення рушійних сил розвитку суспільства почалося досить давно, і на сьогодні наука накопичила багатий та змістовно-якісний матеріал щодо обґрунтування цієї проблеми. При цьому можна виділити наступні концепції у визначенні рушійних сил суспільного розвитку: ідеалістична, натуралістична, демографічна, біологічна, географічна, психологічна, технологічна, матеріалістична концепція, концепція етногенезу та теорія факторів.

Зупинимося на деяких із цих теорій. Прихильники ідеалістичної концепції намагаються пояснити процес розвитку суспільства через поняття "ідея", за допомогою духовних або релігійних факторів. "Ідеї правлять світом" – словами великого французького просвітника Вольтера можна визначити головний зміст ідеалістичних концепцій.

Одним з найяскравіших представників ідеалізму був німецький філософ Г. Гегель, який зробив значний внесок у розуміння причинності та рушійних сил суспільства, пояснюючи його через розвиток духовної культури, а саме Світового розуму. Г. Гегель вперше звернув увагу на невідповідність в історичному процесі рушійних сил та ідеальних мотивів діяльності людей, суб'єктивних намірів та об'єктивних результатів. Ці положення мали велике значення для створення наукової теорії рушійних сил розвитку суспільства як діалектичної категоріальної форми. Під такою формою розумілася суперечність. "Суперечність служить одночасно і джерелом, і найголовнішою рушійною силою (особливо в процесі її вирішення) розвитку, так як дає первинний імпульс руху та розвитку" [1, с. 414]. Більше того, роль суперечності не обмежується таким імпульсом, а є постійно діючою детермінантою розвитку суспільства.

Серед ідеалістичних концепцій окремо можна виділити концепцію німецького вченого М. Вебера, який вважав головним

чинником соціального життя культурні цінності. На його думку, зміни у суспільстві відбуваються не з економічних причин, а завдяки змінам у сфері свідомості. У відомому творі "Протестантська етика і дух капіталізму" він визначив вирішальну роль релігії протестантизму у розвитку капіталістичних відносин.

Засновником учення, що пояснювало процеси суспільного життя "вічними" законами природи був англійський священик та економіст Т. Мальтус. Зокрема, природним законом народонаселення він пояснював процес зростання населення за геометричною прогресією, у той час як засоби існування збільшуються тільки в арифметичній прогресії. Тому голод, епідемії, злиденність, війни, безробіття – це природні супутники суспільного розвитку. Неомальтузіанці ХХ ст. відмовилися від порівняння "прогресій", але залишили основне положення Мальтуса про природний характер демографічного розвитку.

Географічна школа або школа географічного детермінізму (Монтеск'є, Тюрго) головну роль у розвитку суспільства і народів відводить географічному розміщенню природних факторів. Хоч їх значення усвідомлювали ще в античні часи, чітку концепцію суспільства на такій основі вперше створили представники Просвітництва. У межах цього підходу розрізняють школу геополітики, яка обґрунтовує розвиток суспільства необхідністю боротьби за "життєвий простір" – розширення "природних" кордонів для виживання певного суспільства у цілому. Сьогодні відбувається помітне відродження інтересу до неї у зв'язку з процесами глобалізації.

Останнім часом у сучасній соціальній філософії поширилася тенденція до пояснення рушійних сил суспільного розвитку ірраціональними силами. Такий підхід започаткували основоположники психоаналізу З. Фрейд, Е. Фромм. Фрейдизм та неофрейдизм пояснюють суспільне життя з позиції психології та патопсихології (наприклад, несвідомих імпульсів, пристрастей, інстинктів), вважають, що саме вони визначають хід суспільного розвитку.

Відкриття В. І. Вернадським наявності на Землі біохімічної енергії живої матерії (біосфери) стало основою для теорії виникнення етносів Л. Н. Гумільова. Вся історія Л. Н. Гумільовим розглядалася як процес виникнення, розвитку, занепаду та перетворення етносів під дією космоприродних факторів.

У матеріалістичних концепціях проблема визначення факторів суспільного розвитку належить до числа фундаментальних. Принципово нове вирішення проблеми рушійних сил розвитку суспільства розробили засновники марксизму К. Маркс та Ф. Енгельс. Вони поширили на суспільство матеріалістичний принцип причинності, що стало основою формування матеріалістичного розуміння історії; вперше в історії суспільної думки висунули наукову теорію матеріальних рушійних сил історичного процесу як єдності продуктивних сил та виробничих відносин; обґрунтували їх визначну роль у розвитку суспільства.

Найбільш яскраво роль духовного чинника в нашу епоху відіграє науково-технічна революція та науково-технічний прогрес. Творча роль науки, втілюючись у техніці, технології, організації та управлінні виробництвом, у виробничій діяльності людини стає безпосередньою рушійною силою розвитку суспільства. Але функціонування науки як духовного чинника неможливе без матеріальної бази, котра у наш час високих технологій стає більш різноманітною за своїми якісно-кількісними характеристиками. Міцної матеріальної бази потребує і мистецтво.

Вважаємо, що рушійні сили суспільного розвитку слід розглядати як сторони об'єктивної діалектичної суперечності. Ядром таких суперечностей виступають суспільство і природа, виробництво і потреби, продуктивні сили і виробничі відносини, елементи матеріальних і духовних факторів тощо. Такий підхід є основою для консолідації суспільства в єдиний соціальний організм, а також для його функціонування та розвитку.

Аналіз категорії показує, що рушійні сили розвитку суспільства – це сталі, необхідні, суттєві фактори, які включають сукупність найважливіших причин розвитку суспільства (економічних, соціальних, біологічних тощо). У суспільному розвитку всі соціальні фактори є суттєвими та необхідними, оскільки, певним чином зумовлюють хід історичних подій, і у прогресі суспільства важливі всі форми життєдіяльності – матеріальні, економічні, релігійні, моральні, політичні та інші.

Визначаючи величезний детермінуючий вплив економічних та технічних факторів, слід зауважити, що однозначно не можна вказати на єдиний визначальний чинник розвитку суспільства. На різних етапах головним може стати будь-який з названих

чинників. Співвідношення цих чинників "змінюється у ході історії і не може бути передбаченим з математичною точністю" [2, с. 185]. На становлення та формування суспільства впливають не тільки природні особливості, наука чи економіка, а також політичний устрій, ідеологія суспільства, рівень культури, релігійні та міжнаціональні відносини, роль особистості. На сьогодні більшість науковців визначають саме матеріально-економічну рушійну силу у розвитку суспільства в епоху ринкових відносин як головну.

Література

1. Гегель Г. В. Ф. Наука логіки: В 3-х т. – М.: Мысль, 1970. – 1872 с.
2. Сілаєва Т. О. Філософія: Курс лекцій. – Тернопіль, СМП "Астон". – 2003. – 216 с.